TÜRK KÜLTÜRÜNDE GULYABANİ

(İNCELEMELER/İLLÜSTRASYONLAR)

SEÇKİN SARPKAYA – MEHMET BERK YALTIRIK
ÖMER FARUK YAZICI

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1896
KÜLTÜR SERİSİ: 1042

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-425-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Yayınevi Editörü: Göktürk Ömer Çakır

Kitap Editörü: Seçkin Sarpkaya

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Görseli: Murat Baykan Kaya

Kapak Tasarımı: Damla Acar

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Seçkin SARPKAYA: 1988 yılında İzmir ili, Konak ilçesinde doğdu. 2005 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girmeye hak kazandı ve aynı bölümden 2010 yılında mezun oldu. 2012 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans öğrenimini "Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar" adlı tezini vererek 2014 yılında tamamladı. 2014 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme" başlıklı, İran'ın Tebriz şehrinde yaşayan Türklerin masalları üzerine alan araştırması yaptığı doktora teziyle 2020 yılında tamamladı. Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümünde Türk dili öğretim görevlisi olarak göreve başlayan Seçkin Sarpkaya, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde öğretim görevlisi doktor olarak görev yapmaktadır. Türk dili, yabancılara Türkçe öğretimi ve Türk halk edebiyatı alanlarında ders vermektedir. Emine Varışoğlu Sarpkaya ile evlidir.

Seçkin Sarpkaya Türk halk bilimi alanında ulusal ve uluslararası makaleler yayımlamış, yurt içinde ve yurt dışında çeşitli uluslararası kongre ve konferanslara katılıp Türkçe ve İngilizce bildiriler sunmuş, alanında ulusal ve uluslararası projelerde ve etkinliklerde görev almakta ve yayın hayatına devam etmektedir. Seçkin Sarpkaya, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi'nde (KIRGIZİSTAN) sunduğu bildirisiyle "En İyi Bildiri Ödülü"ne layık görülmüştür. Sarpkaya, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) tarafından Türkiye'deki İran çalışmalarını desteklemek ve nitelikli araştırmaları teşvik etmek amacıyla düzenlenen "Tez Ödülleri"nin dördüncüsünde, doktora kategorisinde "Üçüncülük Ödülü"ne layık görülmüştür.

Sarpkaya'nın "Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar" başlıklı yüksek lisans tezi, 2017 yılında Karakum Yayınevi etiketiyle ve *Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar* adıyla, *Türk Kültüründe Vampirler: Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri* adlı kitabı Mehmet Berk Yaltırık ile yine Karakum Yayınevi etiketiyle 2018 yılında yayımlamıştır. 2019 yılında da *Tebriz'den Masallar İran Türklerinden Derlenen Metinler* adlı kitabıaynı yayıncı tarafından yayımlanmıştır. Sarpkaya'nın "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme" başlıklı doktora tezi, 2021 yılında Selenge Yayınları etiketiyle *Bir Var İdi, Bir Yok İdi! Tebriz Türk Masalları Üzerine Bir İnceleme* adıyla yayımlanmıştır.

Mehmet Berk YALTIRIK: 1987'de doğdu. Lisans ve yüksek lisansını Trakya Üniversitesinde Tarih Bölümünde tamamladı. Çeşitli internet sitesi ve fanzinlerde araştırma yazıları ve hikâyeleri yayımlandı. "Anadolu Korku Öyküleri" serisi ve "Dark İstanbul" başta olmak üzere çeşitli öykü antolojilerinde yer aldı. FABİSAD'ın düzenlediği 2013 GİO Hikâye Yarışması'nda *Kumarcı Bahattin* adlı öykü ile dereceye girerek "Öykü Başarı Ödülü" ve Türkiye Bilişim Derneğinin düzenlediği "TBD Bilimkurgu Öykü Yarışması"nda 2013'te *Hekim Maliguri'nin Acayiplikleri* adlı öykü ile mansiyon kazandı. 2017'de İthaki Yayınlarından çıkan *Yedikuleli Mansur* romanıyla GİO Roman Ödülleri'nde dereceye girerek "Başarı Ödülü" aldı. 2019'da İthaki Yayınlarından *Istrancalı Abdülharis Paşa* romanıyla "GİO En İyi Roman Ödülü"nü aldı. Çeşitli mecralarda yine öyküler, makaleler yazmayı sürdürüyor. Ayrıca tarih, edebiyat ve kültür alanlarında "SonGulyabani-Mehmet Berk Yaltırık" adlı YouTube kanalında haftalık canlı yayınlar gerçekleştiriyor.

Ömer Faruk YAZICI: 1995'te İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. Sakarya Üniversitesinde eski Türk edebiyatı üzerine yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Hikâyeleri çeşitli dergilerde yayımlandı. FABİSAD üyesi. 2015 Gio Ödülleri hikâye seçkisi *Düşlerin İzinde*'de "Bir Büyücü Masalı" adlı hikâyesiyle yer aldı. 2018'de *Âlemlerin Çöpçatanı* adlı öykü kitabı Paris Yayınlarından, 2020'de *Peri Palas* adlı romanı Ketebe Yayınlarından çıktı. 2021 yılında Ketebe Yayınlarından yayımlanan *Üç Elma* adlı mitoloji temalı makale seçkisine halk hikâyelerinde olağanüstü unsurlar bağlamında "Hz. Ali Cengnameleri" adlı bir makale ile dâhil oldu. *Türk Edebiyatı Genç Sanat* dergisinin genel yayın yönetmenliğine ve YouTube'da Nane Molla Ömer Faruk Yazıcı adlı kanalında mitoloji, edebiyat ve sinema yayınları yapmaya devam ediyor. Mitoloji, masal, efsane ve fantastik olan her şeye ilgi duyuyor.

İÇİNDEKİLER

Sunuş – Saadettin Teksoy • 11
Ön Söz – Seçkin Sarpkaya • 15

1. BÖLÜM
Dünyada Gul/Gulyabani ve Türk Halk Bilgisinde Gulyabani • 21
Seçkin Sarpkaya

2. BÖLÜM
Türk Tarih ve Edebiyat Kaynakları ile Popüler Kültürde Gulyabani • 53
Mehmet Berk Yaltırık

3. BÖLÜM
Klasik Türk Edebiyatında Gulyabani • 75
Ömer Faruk Yazıcı

4. BÖLÜM
Gulyabani İllüstrasyonları

4.1. Kuyusunda Büyüsün – Ahmet Vehbi Doğramacı • 102
4.2. Khorpos – Bestesu Coşkunlar • 104
4.3. Canhıraş – Elif Nur İyigören • 106
4.4. Mezarlık Gul'ü – Fuat Akdenizli • 108
4.5. Gul-i Biyaban – Hazal Yayalar • 110
4.6. Ruh Hırsızı – Meryem Çimen Kıvılcım • 112
4.7. Mezarlık Gezgini – Meryem Çimen Kıvılcım • 114
4.8. Gece Ziyafeti – Metehan Özbilgi • 116
4.9. Rüyamdaki Gulyabani – Murat Baykan Kaya • 118
4.10. Gul-ü Yabânî – Murat Çalış • 120
4.11. Ruhuna Feryat – Mustafa Göçmezler • 122
4.12. Gulyabani – Necati Janok • 124
4.13. Minare Boyunlu – Nilüfer Üstüner • 126
4.14. Köpek Suratlı – Nilüfer Üstüner • 128
4.15. Deve Kuşu Suretli – Nilüfer Üstüner • 130
4.16. Seni Gördü! – Orkun Berk Bağcıoğlu • 132
4.17. Gulyabani – Yağmur Candar • 134
Sanatçıların Öz Geçmişler • 139

“Türk kültürü-Türk tarihi” ve “klasik Türk edebiyatı” ya da diğer adıyla divan edebiyatını büyük kitlelere tanıtacak olan, gelecekte bilimsel ve kuramsal düzeyde nesillerce yararlanılacak bu akademik çalışmaya bir sunuş yazısı kaleme almak benim için büyük bir onur. Editörlüğünü ve ilk bölümünü Dr. Seçkin Sarpkaya’nın üstlendiği, “Son Gulyabani” mahlasıyla korku edebiyatı hayranlarının gönlünde taht kuran usta kalem Mehmet Berk Yaltırık’ın imzasını taşıyan ve bunun yanı sıra büyük bir emek sarf eden derin bir tefekkür sahibi, “Nane Molla” namıyla tanınan Ömer Faruk Yazıcı’nın çalışmalarıyla ortaya çıkan bu yapıt; şimdiden Türk korku literatürüne akademik anlamda adını yazdırmış durumda. Bu üç genç kalemdaşın bilime karşı duydukları bulaşıcı heyecana, bu kitabı almış olan kıymetli okur; artık sen de bir ortaksın. Birbirinden değerli illüstratör sanatçılarımızın, eşsiz illüstrasyonlarıyla hayat verdiği bu yapıt, görüldüğü üzere yazıyla imgenin buluşarak ruh bulduğu, imgelem ve olguların dehşet formunda bir araya geldiği akademik bir cevher niteliği taşıyor.

Türk mitolojisine baktığımızda gulyabani, karabasan, üç harfliler diye tabir edilen cin gibi demonolojik varlıkların olduğu geçmişe dayanan büyük bir kültür bulunuyor ve bunların dönüşüme uğramadığı görülüyor. Okuyacağınız bu eserin asıl değerinin, bundan yıllar sonra daha da fark edilir hâle geleceğine inanıyorum. Bu noktada elbette ki çağdaş sanatçılarımıza ve akademisyenlerimize de büyük görev düşüyor. Medeniyetimizin bu büyük kültürel zenginliklerinden daha fazla yararlanıp eserlerinde daha çok yer vermeleri gerekiyor ki gelecek nesiller ve bunun yanı sıra global çapta kitlelere ulaşıp tanıtılabilsin ve kıymetli kültürel tarihimiz geniş kitlelere yayılarak insanlara fayda sağlayabilsin.

Okuyacağınız bu önemli araştırmanın ve emek verilmiş kıymetli eserin büyük katkı sağlayacağına içtenlikle inanıyorum. Büyük bir zevk alarak her satırını ilgiyle okuduğum, bu yoğun araştırma ve emek içeren değerli akademik eserin sizlere de büyük bir keyif vermesini diler ve geniş kitlelere ulaşarak okurların faydalanmasını temenni ederim.

Sadettin TEKSOY
TEMMUZ-2022

10-12 Ekim 2018 tarihlerinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen VII. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi'ne katıldım. Kongreden bir gün önce Sivas'taydım ve bölümde araştırma görevlisi olarak çalışan arkadaşım Özge Sinem İmrağ'ın evine misafir oldum. Bu misafirlikte Dokuz Eylül Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü lisansüstü öğrencileriyle tanıştım. İçlerinden biri olan Pelin Zeren -ki daha sonra çok iyi arkadaş olduk- üstümde "gulyabani" tişörtünü görünce konu tabii ki gulyabaniden ve korkunç varlıklardan açıldı. Ben gelmeden önce kitaplıkta duran *Türklerin Şeytani Masalları* kitabım üzerinden bu konunun açıldığını, gulyabaniden bahsettiklerini ve kitapta niye gulyabani olmadığını sordular. Ben de o kitapta Türkiye sahası masal ve efsanelerini çalıştığımızı, karşımıza gulyabani çıkmadığını belirttim. Daha sonra konu üzerine güzel bir sohbet devam etti ve benim epeydir aklıma takılan bir konu tekrar canlanmıştı.

Gulyabani denilince akla gelen ilk isim olan, *Türk Kültüründe Vampirler* kitabını birlikte yazdığımız kalemdaşım, "Son Gulyabani" lakabıyla haklı bir tanınırlığa sahip Mehmet Berk Yaltırık'a konuyu açtım. Birlikte elimizdeki malzemeyi derledik, topladık; neler var bir baktık ve bir çalışma hazırladık fakat araya farklı öncelikler girince dosyayı erteledik. Her şeye rağmen aklımızın bir köşesinde bu konunun çalışılması ve tabii ki hem görsel hem de dijital ortamda bilgi ve görünürlüğünün artması gerektiği gerçeği duruyordu.

Tarih 2022'yi gösterdiğinde dosyayı tekrar açtım ve Mehmet Berk Yaltırık'ın kapısını çaldım. Neler yapabileceğimize, dosyayı nasıl oluşturabileceğimize dair çalışırken "Nane Molla" lakabıyla yine haklı bir tanınırlığa sahip olan bir başka kalemdaşımız Ömer Faruk Yazıcı da üzerinde çalıştığı alan olan "klasik Türk edebiyatı/divan edebiyatı" penceresinden konuya dâhil oldu. Bir Türk halk

DÜNYADA GUL/GULYABANİ VE TÜRK HALK BİLGİSİNDE GULYABANİ

Seçkin Sarpkaya*

Dünya kültürlerindeki birçok yaratılış anlatısı; düzenden önce kaos, bilinenden önce bilinmeyen, aydınlıktan önce karanlık gibi ikili karşıtlık üzerine kurulmuştur. Bu anlatmalar ve anlatmaların düşünce yapısı kaosu, bilinmeyeni ve karanlığı tarihin öncesine yerleştirir. Bu tarih ve insan öncesi zamandan günümüze hem insandan bağımsız hem de insan zihninin bir ürünü olarak insanlık tarihi kadar eski, insan kadar yaşlı bir kavram hep var olmuştur: karanlığın kötücül ve korkunç canavarları!

Kötülük ve korku kavramlarıyla birlikte anılan canavarlar, yaratıklar, cümle mahlukat insanın tarihinde ve kültüründe birkaç yerde yaratılmıştır: insan zihni, zaman-mekân ve anlatmalar. Aynı yerlerde canavarlar iyi ve kötüyü karmaşık bir şekilde bünyesinde taşımış, başta ölüm olmak üzere birçok korku sebebinin aracı olmuşlardır.

İnsan; zihninde veya yaşadığı coğrafya(lar)da geçmişten günümüze geçirdiği zamanda bu canavarları yaratmış, anlatmış ve aktarmıştır. İnsanın düş gücü ve söz gücü birleştiğinde dağlar, göller, sık ormanlar, çöller ve bu mekânları canlı kılan zaman kavramı, iyiliğin ve güzelliğin imgelemi olan varlıklar gibi kötünün ve karanlığın varlıkları olan canavarlarla da dolmuştur.

Jorge Luis Borges ve Margarita Guerrero, 1967'de yayımladıkları *El libro de los seres imaginarios* adlı, Türkçeye *Düşsel Varlıklar Kitabı* olarak çevrilen olağanüstü varlıklar ve canavarlar kitabının ön sözünde "Evrenin anlamına değgin cahilliğimiz, kendisini ejderhanın anlamında da aynen gösteriyor; ancak ejderha imgesinde insanın düş gücüne yatkın bir yan var ve bu da ejderhanın farklı yerlerde ve

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİR, seckin.sarpkaya@ege.edu.tr

zamanlarda boy göstermesini anlaşılır kılıyor. (1997: 10)" diyerek canavar olanın insan zihnindeki yaratımıyla zaman ve mekândaki dolaşımını açıklamaktadırlar.

Canavar doğada kanlı canlı bir şekilde vardır. İlk defa karşılaşılan bir hayvan, tanımlanamayan bir ses, gecenin ve karanlığın insanın duyularına oynadığı oyunlar ve daha nice dış faktör canavarları ortaya çıkarmıştır. İnsanın gerçek dünyasındaki nesneleri ve olayları, düş dünyasıyla söze dökmesi de canavarları mağlup eden kahramanlar kadar canavarların kendilerinin de hikâyelerini oluşturmuştur.

Dünya kültürlerinin inançları, mitleri, efsaneleri, masalları, kısaca tüm halk bilgisi ürünleri türlü türlü varlıkla ve canavarla doludur. Bu varlıklara ister demon diyelim ister kara iye diyelim, tüm kültürlerin kendi bünyesinden yarattığı veya ortaklaşa anlattığı canavarları vardır. Şeytanlar, cinler, ejderhalar, devler gibi kalabalık bir kötücül, korkunç, olağanüstü varlık karnavalı; kültürleri doldurur.

Bu olağanüstü varlık karnavalının önemli aktörlerinden biri de Arap halk bilgisinde gul ve türevi adlarla, Fars halk bilgisinde gul, gul-i biyâban ve çeşitli adlarla, Türk halk bilgisinde de gulyabani, guleybanı ve benzeri adlarla anılan, bu çalışmada "gulyabani" adıyla anacağımız dev, cin, hortlak tipi olan varlıktır. Bu varlık zaman ve mekânda geniş bir yayılım alanı göstermiş, çeşitlenmiş olup uzun zamandır demonik varlıklar skalasında kendine ait bir yere sahiptir.

Gul, gul-i biyâban, gulyabani veya "ghoul" ile karşılanan bu varlık; hortlak benzeri bir varlık olarak "Evrensel olmakla birlikte Arap halk bilgisinde daha ön plandadır," (Guiley, 2005: 134). Bu varlıkla ilgili inançlar ve anlatmalar onu "Afrika'nın kuzeyinden Orta Doğu'nun her yerine, Hint Kıtası'na ve ötesine kadar bilinen ve korkulan şeytanlar" hâline getirmiştir (Rose, 2000: 136). Söz konusu varlık, bu özelliğiyle Batı mitolojisine de geçiş yapmıştır (Curran, 2006: 183). "Ghoul" ifadesi Stith Thompson tarafından hazırlanan halk edebiyatının motif indeksinde[1] de çeşitli maddelerde görülmektedir. "Ghoul" ifadesini içeren maddelere bakılacak olursa

[1] İsmi anılan indeks Türk halk bilimi alanında detaylı bir şekilde bilindiği için ve indeksi tanıtmak bu bölümün sınırlarını aşacağı için burada indeks hakkında bilgilere değinilmemiştir. İndekse https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/ adresinden erişim mümkündür. Bu indeks için bk. URL3. Ayrıca indeksle ilgili detaylı bilgi için bk. Gültekin, 2013: 221-228.

TÜRK TARİH VE EDEBİYAT KAYNAKLARI İLE POPÜLER KÜLTÜRDE GULYABANİ

Mehmet Berk Yaltırık*

Halk inanışlarından literatürümüze (edebiyat ve tarih) intikal eden "gulyabani", sinema sayesinde çocukluğumuzun bilindik korku imgelerinden birine dönüşmüş; nihayetinde popüler kültüre kadar sirayet etmiştir. Bugün çeşitli karikatürlerde, yeni edebiyat eserlerinde, giyimde, çeşitli mutfak eşyalarında kendine yer bulabilen, koleksiyon figürleri üretilen epey şöhretli bir "öcü"dür. Daha önce pek denenmemiş[1**], bu folklorik monografi çalışmamızda "gulyabani" motifinin yer aldığı yazılı eserler ve belli başlı popüler kültür uyarlamaları ele alındı.

Bu satırların yazarı da dâhil çoğumuzun çocukluk kâbuslarına girmiş olan "gulyabani"nin, Osmanlı'dan günümüze uzanan serüvenine şöyle bir göz atalım…

1. Osmanlı Literatüründe Gulyabani

Orhan Hançerlioğlu, 1975 tarihli *İnanç Sözlüğü*'nde gulyabani için:

> Gul: (Arap) İnsanlara kötülük eden bir hayalet… Hortlak veya cin olarak da nitelenen gul, her çeşit kılığa girer, insanları aldatır ve sonra yutarmış. Gulyabani: (Arap) Issız çölde insanların üstüne çıktığına inanılan hortlak… Arapça 'çöl devi' anlamındaki gûl-i beyâbâni deyiminden bozmadır (Hançerlioğlu, 1975: 217), demektedir.

* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mehmetberkyaltirik@gmail.com.

1 Haluk Başaran ve Büşra Bora tarafından kaleme alınan *Gulyabani* adlı derleme girişi haricinde pek çalışılmış değildir. İsmi anılan bu çalışma için bk. Başaran ve Bora, 2016.

Bu varlıkla ilgili inançlar temelde Arap inanışı olmakla birlikte (Scognamillo ve Arslan, 2003: 40), "cin" inancı çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan sahasındaki Türk inanışlarında da yer almıştır (Beydili, 2005: 223-224).

Peki, bu korkutucu ve kötücül varlık daha eskiden de böyle mi tanımlanıyordu? Ahmed Vefik Paşa'nın 1876'da basılan *Lehce-i Osmanî* adlı eserinde "Gul: Cin, gulyabani, karakoncolos, gaylân, ümm-i gilân mugaylan.; Gıylan: Gûller, ümm-i gılyân, mugaylan" tabirleri yer almaktadır (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 623-622). Buradaki "Gilân" tabiri, "gul" adı verilen cin türünün çoğulu anlamına gelmektedir (Çelebi, 1996: 177). İmam Bedreddin Şiblî'nin *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cân* yani *Cinlerin Esrarı* adlı eserinin çevirisinde Muhammed Ferşad, "ğul" tabirini kullanır (Şiblî, 1974: 146). "Gul", İslâm inançlarında cinlerin kendi aralarındaki belli türleri ile alakalı bir isimlendirmedir. En düşük derecedekilere "cânn" denir. İkinci derecede cinler yer alır. Üçüncü derece şeytanlardan, dördüncü derece ifritlerden, beşinci derece ise ifritlerden bile güçlü olarak nitelendirilen "marid"den oluşur. İslâm literatüründeki Kazvinî'nin meşhur *Acaibü'l Mahlûkat ve Garâibü'l Mevcudât* ile Demirî'nin *Hayâtü'l Hayevân* adlı eserlerine göre ise cinler (Erkeklerine "cinni", dişilerine "cinniye" denilmektedir.) "agval, "saali" ve "afarit" adıyla üç türe ayrılırlar. "Agval" yahut "gilan" grubundan olanlar "gul", "saali" türünden olanlara "sılat", "afarit" grubundakilere de "ifrit" denilir. Gul türündeki cinlerin genellikle dişi olduğuna, erkeklerine "qutrub" denildiğine, "marid" tipi gullerin en acımasız ve hilekâr cinler olduğuna inanılır. "Gul" adlı varlıkların değişik biçimlere girerek insanlara yollarını şaşırttıklarına, ardından parçalayıp yuttuklarına, geceleri mezarlara saldırıp ceset yediklerine inanılır (Yaltırık, 2016).

Osmanlı Dönemi'nden çeşitli sözlüklerde de "gul" aşağı yukarı bu değişken ve korkulu tasvirleriyle tanımlanmaktadır:

Şemseddin Sâmi'nin 1883-1900 yılları arasında yazdığı, 1901 tarihli *Kāmûs-ı Türkî* adlı sözlükte, "Gul" maddesinde "Tenhalarda ve karanlıkta korkudan insanın gözü önünde tecessüm eden mahuf [varlık bulan korkunç] hayal: gulyabani," denmektedir (Şemseddin Sami, 2006: 971).

Mehmed Bahaeddin'in (Toven) 1914 tarihli *Türkçe Lügat* adlı eserinde de "Gul" maddesinde "Ani felaket, kaza. Şeytan, muhtelif şe-

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA GULYABANİ

Ömer Faruk Yazıcı*

Klasik Türk edebiyatı, bilinen diğer adıyla divan edebiyatı, sanıldığının aksine yerel unsurları bünyesinde barındırmayan ve özellikle sadece elit tabaka olarak adlandırabileceğimiz saray ve çevresini işleyen ve sadece o tabaka etrafında cereyan eden bir edebî ekol değildir. Muhtevasında şiirin teşekkül ettiği dünyanın âdet, gelenek, kültür, beslenme, inanç, ahlak vb. gibi doğrudan sosyal hayattan beslenen konularını da içerir. Böylece divan şiiri sosyal tarih alanında birçok konunun takip edilebileceği, incelenip araştırma konusu yapılabileceği akademik bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu yazıda da tam bu amaçla eski bir Arap inancı olup yazısız tarihten ve bir çöl toplumundan klasik devrin en büyük edebî eserlerine kadar uzanan; tarihten günümüze şiir, masal, hikâye ve memoratlarla işlenerek gelen gulyabani kavramının klasik Türk edebiyatındaki tezahürlerini inceleyeceğiz.

Gulyabani; adı "ıssız yerlerde gezen" anlamına gelen Arapça bir terkipten türetilmiş efsanevi bir yaratık, demondur. Eski bir Arap inanışı olan gulyabani, çölün yahut yabanın kötü ruhlarından biri olarak kabul edilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân'*da gulyabani için "Dürlü dürlü sûrete gire, âdemi azdura helâk ide. Belki gûl cinnün sâhir câzûsıdur… Şeytânun delüsidür, (Kırbaç, 1999: 249)" ifadelerini kullanır. Şekil değiştirme noktasında cadı ve sihir ile ilgili atıflar taşırken, vahşiliği ve helak ediciliği ile çıldırmış -ki şeytan da öfkeden yanıp tutuşmak manasını taşır- şeytana benzetilmektedir. Araplardaki çöl, vadi yahut ıssız yerlerin sahibi inancı özellikle çöl yaşantısında bir sığınma aracı olarak dahi karşımıza çıkmaktadır. Taberî ve Kurtubî'de karşılaştığımız İbni Abbas'a atfedilen, İslâmi-

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, omrfyzc@gmail.com.

yet öncesi Araplarda "Bu vadinin şerrinden bu vadinin büyüğüne yahut beyine sığınırım, (Kaya, 2001: 100)" şeklindeki inanışların var olduğu ifadelerinin yanında Kur'ân-ı Kerim'de Cin Suresi 6. ayette "Ve doğrusu insten bazı rical cinden bazı ricale sığınıyorlardı da onların istilalarını artırıyorlardı," şeklindeki ifadeler ile çöl, sığınma, iye inanışları arasında gulyabani ile ilgili bir bağlantı kurmak mümkün gibi görünmektedir. Türk kültüründeki iye inancı ile yukarıda bahsettiğimiz gibi bağdaşan noktaları olsa da gulyabaninin sonunda kandırdığı insanı helak ettiği gerçeği onu daha şeytani bir varlık olarak görmemize sebebiyet verir. Zira bu memnun edilememiş bir iye değil, avının sonunu her hâlükârda ölümle getiren habis bir ruhtur.

Klasik Türk edebiyatında gulyabani; gûl, gulyabânî, gûl-i beyâbân, hayîl-i yabân, heylâ gibi doğrudan gulyabaninin temel özellikleri etrafında ele alınırken diğer şeytani varlıklar olan ifrit, dev gibi güç ve vahşet timsali habis ruhlarla sıklıkla bir arada geçer. Klasik Türk edebiyatı muhtevasındaki metinlerde bu olağanüstü varlık, halk anlatılarındaki özelliklerini göstermeye devam eder. Öyle ki insana seslenerek onları aldatması, yabanda gezmesi, şekil değiştirmesi, insanları helak etmesi yönleriyle memoratlarda karşımıza çıkan gulyabani ile bire bir aynıdır. Ancak gulyabani kavramının klasik Türk edebiyatı çerçevesinde incelenmesine dair bir tasnifte bulunmak gerekmektedir. Zira bu ekolün bir hayli geniş olan eserleri arasında yer alan farklı türdeki metinlerde gulyabaninin bulunduğu konum oldukça farklıdır.

Klasik Türk edebiyatının en yaygın edebî türü olan gazellerde gulyabani rakip ve zâhit ile özdeşleştirilir. Ağırlıklı olarak lirik temayüllerde bulunan gazellerde genellikle sevgilinin aklını çelen, onu yanlış yola sevk eden yahut âşıktan yani şairden uzaklaşmasına sebep olan rakip doğrudan gulyabani özellikleri gösterir, habis bir varlıktır. Âşıktan uzaklaşan sevgili, gulyabani gibi onun aklını çelmeye, azdırmaya çalışan rakibin tuzağına düşer; yolundan çıkar, av olur. Lirizmin yanında gerek tasavvufi gerek hikemi gerek de eleştirel bakış açılı gazellerde gulyabani kavramı, zâhit tiplemesi ile karşımıza çıkar. Allah ve Allah aşkı dışındaki her şeyi terk etmesi özelliği ile meşhur olan zâhit tiplemesi bu özellikleri ile insandan, insanlıktan, daha doğrusu mâsivadan kopmuş; gulyabani gibi ya-

4.1. Kuyusunda Büyüsün

Ahmet Vehbi Doğramacı

Çalışmamı, hayatımda gördüğüm en korkunç çizim ve fotoğrafların bir kolajı olarak tasarladım. Michelangelo'nun grotesk eskizleri, gece fotoğrafi çekilmiş bir aslan, seri katil Fritz Honka'nın elleri, Meshuggah'ın Bleed klibindeki birinin gözleri ve Mehmet Siyah Kalem'in garip duruşlu cinleri bu çalışmanın unsurları oldu. Karakteri çizgisel, dışavurumcu bir şekilde ve siyah beyaz resmetmemin nedeni de biraz olsun hayal-gerçek ayrımını muğlaklaştırmaktı. Bu eşek toynaklı varlığın mezarlıktaki görselinde ne pozu ne cinsiyeti ne anatomisi belli.



4.2. Khorpos

Bestesu Coşkunlar

Gulyabani'yi okurken ve çizerken Alkarısı'nı sık sık anımsadım. Alkarısı'nın önceleri olumlu bir varlıkken sonraları olumsuz varlığa dönüşümünü yani Umay'ın zıddı oluşunu hatırladım. Gulyabani de olumlu varlık olarak yaşadığı dönemde mezarlarında göğe yükselecek olan ölmüş insanların yardımcı kuşu olduğunu düşündürdü. Mezara girmiş bedenleri rahatlatan, onları huzurla uçmağa götüren bu varlık, zamanla karşıt bir faaliyet göstermiştir. Yer-gök zıtlığında form değiştirip kanatsız ve ölülere zarar veren varlık olarak karşımıza çıkmıştır. Bende uyandırdığı bu hayalle önce kalemime sonra da fırçama davrandım.

Gulyabani hakkında okumalarla önce zihnimde sonra da kâğıt üzerinde birçok kez taslak çizimi yaptım. Taslaklarımı yaparken Gulyabani'nin fiziksel özelliklerini, yaşadığı yerleri ve eylemlerini göz önünde bulundurdum. Bu süreç, tuvale aktaracağım Gulyabani taslağını belirlememde büyük rol oynadı. Ardından belirlemiş olduğum taslağı tuval üzerine kabaca çizdim. Akrilik boyalarımla da taslağı tuvale taşıdım. Çalışmanın arka planını, gizemli bir hava katıp Gulyabani'yi ön planda tutacağını düşünerek koyu renk yaptım. Gulyabanimi zayıf, bolca belirgin kemikli bir "freak" [ucube] olarak çizdim, boyadım. Mezarlıkta yaşayıp, ölüleri yemesinden yola çıkarak -ne yersen osun felsefesiyle- cildini yediği ölüler gibi soluk renkli olarak tasvir ettim. Yeterince besin ve vitamin alamadığı için yüzündeki yağ dokusunu eritip soluk derisini elmacık ve çene kemiklerine yapıştırdım. Yüzdeki ince deri olan dudaklarının da çürümesiyle sağlıksız diş etleri ve bilenmiş dişlerini görünür kıldım. Ünlem tepkili küçük göz bebekleri ile de "freak" görünümünü tamamlamış oldum. Gulyabanimin dişiliğini saçlarında vurguladım: estetik, güzel, uzun ve koyu kızıl. Saçlarını, bir nevi cezbedici unsur olarak simgeledim. Korkunç yüzünün gölgeleyicisi oldu. Resmimi bu şekilde sonlandırdım. Sonlanan resme baktığımda ise çok sevdiğim Corpse Bride'ın Gulyabani versiyonunu gördüm. Bu nedenle isim verirken "Khorpos" adını yakıştırdım.

